

Güney Afrika'da Ekonomi Politikaları ve Sendikalar: Çelişkiler ve Oydaşımalar

Ercüment ÇELİK^(*)

Sömürgeciliğin cefasını çekmiş ve hala çekmekte olan yaşlı kıta Afrika'nın önde gelen ülkesi Güney Afrika, yaşadığı ırkçı rejimle hepimizin kafasında yer etmiştir. Irkçılığa karşı verilen mücadelenin sonunda batı demokrasisinin normlarını da mutlu kılarak 1991'den itibaren yeni rejimi kucaklayan Güney Afrika, bugün Türkiye de dahil, birçok ülkeyi geride bırakarak her alanda özgürlükleri hızla toplum yaşamına sokmaktadır. Bu sürecin en büyük taşıyıcılarından biri olan emek hareketinin verdiği sosyalist mücadelenin ırkçılığa karşı verilen mücadeleyle birlikte yürümesi, yeni rejimin kuruluş prensiplerini belirlemiş ve çitasını yükseltmiştir. Bugün bu çitanın hangi seviyede olduğunu irdeleyen bu yazı, ülkenin yakın tarihini de kapsayarak, sosyalist toplum projesinin hala yürürlükte olduğu bir toplumun çelişki ve oydaşımalarını işçi sınıfının durumu üzerinden resmetmeyi amaçlamaktadır. Karşılaşılan çelişkiler aynı zamanda dünyanın çeşitli yerlerinde daha önce yaşanmış olan ulusal demokratik devrim deneyimlerini de anımsattığından, bu yazı benzer sorunların Güney Afrika'da bugün üretilen politikaları nasıl etkilediğini de içermektedir.

Güney Afrika'da İşçi Hareketinin Gelişimi

Toplumsal güç odaklarını bünyesinde toplamayı başarmış olan Afrika Ulusal Kongresi (ANC), 1912'den beri ulusal demokratik geleneğin Güney Afrika'daki taşıyıcısı olmuştur. ANC'nin en yakın müttefiki Güney Afrika Komünist Partisi (SACP) ise 1921'de kurulmuş ve bu topraklarda toplumsal mücadelenin tarihini

^(*) Yüksek Lisans Öğrencisi

ANC ile birlikte yazmıştır. II. Dünya Savaşı yıllarında hükümetin asker ihtiyacından dolayı toplumsal hareketlere karşı daha esnek olması, işçi hareketinin örgütlenme sürecine hız vermiş ve 1955'te ANC-SACP ittifakı, Güney Afrika Sendikalar Kongresi SACTU'yu kurmuştur. 1960'larda ırkçı rejimin baskılarının artması ile yeraltında örgütlenen bu yapılar, 1970'lerde yeni bir işçi hareketi geleneğini yeşertmiş ve 1979'da ulusal demokratik geleneğe alternatif olarak kurulan Güney Afrika Sendikalar Federasyonu FOSATU, işçi sınıfının kontrolünde bir işçi hareketini hedeflemiştir. Başka bir koldan gelişen 'siyah bilinçlenme'yi yükselten 'Afrikanizm' geleneği de işçi hareketine ivme katmıştır. Apartheid rejiminin baskılarının had safhaya ulaştığı 1983-1984 yıllarında rejim karşıtı güçlerin bir araya geldiği Birleşik Demokratik Cephe (UDF), işyerleri ile beraber, 'beyaz olmayan' insanların yaşadığı 'township'lerde politik örgütlenme ile işçi sınıfı örgütlenmesini aynı potaya taşımıştır. İşçi sınıfının bugün en büyük temsilcisi olan Güney Afrika Sendikalar Konfederasyonu COSATU, işçi sınıfı hareketinin farklı geleneklerini bünyesine almayı başararak 1985'te kurulmuştur. Bu tarihten itibaren *de facto* ANC ile ittifakta olan COSATU, 1991'de resmen 'Üçlü İttifak'a (Tripartite- ANC, SACP, COSATU) dahil olmuş, ANC'nin önderliğinde ulusal demokratik mücadeleye katılmıştır. 1990'da başlayan geçiş sürecinden sonra, 1994'de 'apartheid'ı deviren ve o günden beri iktidarda olan Üçlü İttifak, ulusal demokratik devrim yolunda ilerlemekte ve bugün bunun bütün sancı ve çelişkilerini yaşamaktadır. Bu çelişkileri göğüsleyebilmek için ittifak içindeki bağımsızlığını ve işçi sınıfının çıkarlarına aykırı olan uygulamalara karşı çıkma hakkını saklı tutan COSATU,¹ hükümetteki konumunun yarattığı ikilemi uzun süre yaşayacak gibi görünmektedir.

Yeni Uygulamalar ve Çelişkiler

Bu ikilemin en belirleyici ögesi, 1994'ten beri süregelen ekonomik yeniden yapılanmadır. Ulusal kalkınma hedefleri ile küreselleşen piyasa ekonomisi kısılcacında, ANC'nin Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Programı(RDP), başka alternatif olmadığı gerekçesiyle 1996 yılında yürürlüğe konan Büyüme, İstihdam ve Yeniden Bölüşüm Programı (GEAR) içinde erimiş ve neo-liberal politikalara dönüştürülmüştür. Para ve vergi disiplini, sabit döviz kuru oranı, daha fazla kamu ve özel yatırımı, düşük gümrük tarifeleri, hızlı ihracat büyümesi çerçevesinde

¹ COSATU'nun hükümetteki konumu şu şekilde anlaşılmalıdır: Hükümetteki parti ANC'dir. COSATU'nun kadroları, ANC kadroları olarak hükümette yer almaktadırlar. Üçlü ittifakın diğer unsuru SACP için de aynı şey geçerlidir. Hükümet bir koalisyon hükümeti değildir, ama tarihsel olarak Üçlü İttifak tek bir bünye olarak hareket etmektedir. 'Hükümet' yerine 'Üçlü ittifak' olarak düşünmek daha anlaşılır kılmaktadır. Diğer unsurlar olmadan ANC'nin tek bir parti olarak varlığını sürdürmesi hayli güçtür.

özelleştirmeyi ön plana alan program, sermaye ve uluslararası finans kurumlarınca kucaklanmış, öte yandan Üçlü İttifak ve toplum içindeki gerilimleri arttırmıştır. Bir taraftan IMF, Dünya Bankası ve WTO'nun öngördüğü oranlardan da fazla düşürdüğü gümrük tarifeleriyle hiper-liberal hale gelen, diğer taraftan da katı emek piyasası düzenlemeleriyle çatallaşan Güney Afrika ekonomisi,² kendi iç toplumsal dinamiklerinin ihtiyaçları doğrultusunda yeniden yapılanmaya çalışmakta ve kendine has bir yapısal uyum programı yaratmaktadır.³

Klasik korporatist yapılara- devlet-sermaye ve örgütlü emek- 'komünite ve kalkınma' ögesini de katarak pazarlıkçı, uyumcu bir korporatisme yönelen Güney Afrika'da, Ulusal Ekonomi ve Emek Konseyi (NEDLAC)'ın kurulması önemli bir aşamayı beraberinde getirmiştir. NEDLAC, işçi sınıfının ekonomik yeniden yapılanma sürecine doğrudan dahil olmasını sağlamış, sadece emek politikalarını değil, vergi, sanayi, bölgesel ve yerel kurumların/forumların temel konularının da ele alınmasına olanak sağlayan bir kurum olmuştur. Bu niteliğine rağmen, işçi sınıfının bu kurum bünyesinde belirlenen politikalarda ne kadar etkin olduğu birçok otorite tarafından tartışılmaktadır.⁴ Çünkü burada alınan kararlar esas olarak, Güney Afrika'yı serbest ticaret, sermaye akışının deregülasyonu, özelleştirme ve ihracat güdümlü rekabet ağına entegre etmeyi hedeflemektedir. Bu şebekede aktif sendika rolü özellikle ücret gerilimlerini meşrulaştırmak ve tolere etmek beklentileriyle belirlenmektedir. 'Stratejik Sendikacılık' tezleri toplumsal sözleşme hedefleriyle süslenmekte ve toplumsal istikrar, endüstriyel barış ve rekabetçi ekonomi yanında, yeniden yapılanma, yeniden bölüşüm, iş güvencesi gibi sosyal konulara duyarlı bir anlayış geliştirmektedir. Sendikalara biçilen rol, demokratik geçiş sürecinin geniş hedeflerini işçi sınıfına anlatmak; toplumsal istikrar ve ulusal kalkınma yolunda işçi sınıfını kontrol altında tutmaktır. Bu rolü hükümette yer alarak kabullenen, bağımsız tutumuyla da çoğu zaman reddeden COSATU, kuruluş prensiplerinin getirdiği sosyalist toplum fikrini ayakta tutmak için bir hayli zorlanmaktadır. Şimdilik bunu bir aşama olarak görmeyi tercih etmektedir.

1996 yılında yürürlüğe konan Emek İlişkileri Yasası(LRA) ise Güney Afrika tarihinde emek ve sermayenin ilk oydasıdır. Küresel rekabete bir karşılık olan

² Bu durum Güney Afrika'nın "Post-Apartheid Paradoks"u olarak tanımlanmaktadır.

³ Güney Afrika'daki Yapısal Uyum Programı'nın diğer Afrika ülkelerinden ne derece farklı olduğu Carmody tarafından şu makalede tartışılmaktadır: Carmody, P. 2002. "Between Globalisation and (Post) Apartheid: the Political Economy of Restructuring in South Africa", *Journal of Southern African Studies*, 28, (2), s. 255-75.

⁴ NEDLAC'ın kurumsal işlerliği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Barchiesi, F. 1999 "Economic Adjustment, Political Institutionalisation and Social Marginalisation: COSATU and the First Democratic Government (1994-1999)", *Transformation*, 38, s.20-48.

bu yasa özellikle işyerinde yönetim ve işçiler arasında işbirliği olanağını yaratmıştır. Bütün işçileri tek bir endüstri ilişkileri sistemi altında toplayarak toplu sözleşme konseylerini oluşturmuştur. Her düzeyde işçi örgütlenmesine olanak sağlayan, grev hakkını genişleten, işten atılma koşullarını işçiler lehine düzenleyen, yeni komisyonlar ve işyeri forumlarının kuruluşunu yürürlüğe koyan bu yasa, işçi hakları konusunda dünyada önde gelen örnek yasalardan birisi olmuştur. Öyle ki, birçok sendikanın gündeminde bu yasanın daha da geliştirilmesi gibi bir hedef ön planda değildir. Buna rağmen, bu yasa çerçevesinde kurulan işyeri forumları, birçok sendikanın tepkisini almıştır. İşyerinde sendikaların faaliyetlerini yürütmenin dışına itilen bu forumlar, temelde verimlilik artışını sağlamayı hedeflemekte ve yeni endüstriyel gelişmelere uyum sağlamakta aracı olmaktadır; Fordizm sonrası esnek üretim tarzını anımsatır bir biçimde yönetimle işçilerin işbirliğini hedeflemektedir. Grevlerin önünü kesme kapasitesini de taşıyan bu forumları yaratan LRA, sosyal duyarlılık ilkesini öne sürerek grevcilerin ulusal kalkınmayı sabote etme ile suçlanabileceğini ima etmektedir. Bu gelişmelere karşı COSATU henüz net bir alternatif geliştirememiştir.

Bir başka gelişme de sendikaların özellikle emeklilik fonlarını kullanarak kurduğu işletmelerdir. COSATU bünyesindeki sendikaların kurduğu yirmiden fazla şirket ve altmış civarındaki kar amaçlı işletme,⁵ Güney Afrika'da 'emek kapitalizmi' tartışmalarını körüklemiştir. Sendikalar şimdi hem işçi hem sermayedar; şirketlerin hem çalışanları hem de sahipleri konumundadırlar. Sosyal duyarlılık ilkesine uyarak önce kamu sektörlerine, eğitime, sağlık sigortasına yatırım yapan bu şirketler, bugün birçok önde gelen sektörde kar payına ortak olmaktadır. Sosyalizm yolunda sendikalara bağımsız gelir kaynağı sağlayacağı, yeniden yapılanmaya işçi sınıfının aktif katılımının bir örneği olacağı gibi gerekçelerle meşrulaştırılmaya çalışılan bu yapılar, her yerde olduğu gibi Güney Afrika'da da işçi sınıfı hareketinin baş belası olma potansiyelini taşımaktadır.

Üçlü İttifak'ın bugünkü en kritik politikası ise 'siyah burjuvazi' yaratma hedefidir. Bunun ne anlama geldiği, farklı içerikte de olsa, ulusal burjuvazi oluşturmaya yönelmiş olan Türkiye tecrübesinden dahi okunabilir. Bunun pragmatik gerekçesi, hükümet ile ittifak kurmakta sorun yaratmayacak bir sermayedar kesimini yaratmaktır. Bir yandan devlet kaynakları 'siyah'⁶ işletmelere aktarılırken, diğer yandan da beyaz sermayedarlar risk taşıyan sektörleri 'siyah' işletmecilere

⁵ Bu işletmelerin büyüklükleri ve hangi sektörlerde yoğunlaştıkları şu makalede bulunabilir: Iheduru, O. C. 2001. "Organised Labour, Globalisation and Economic Reform: Union Investment Companies in South Africa", *Transformation*, 46, s. 1-31.

⁶ 'siyah' kavramının kullanılması ırkçı bir sınıflandırmayı gösteriyor olmasına rağmen, literatürde ve pratikte bu şekilde tartışılmaktadır. Ama bu kavramı kullanarak bahsedilen konuları tartışan yazarların ırkçılık karşıtı olduğu konusunda şüphe olmamalıdır. İçerden tartışır konumdadırlar.

devretmektedirler.⁷ Bugünkü ittifakı en çok zorlayan özelleştirme meselesi de siyah burjuvazi oluşturma politikasıyla çakışmaktadır. Özelleştirmeye konulan devlet işletmeleri öncelikle siyah burjuvaziye devredilmektedir. Bu sürecin yükünü kimin çekeceği ortadadır. Burjuvazinin beyazı ve siyahının farklı olup olmadığı konusunda sessizliğini sürdüren SACP ve COSATU, ulusal demokratik devrim sürecinin sıkıntılarının Güney Afrika'da daha sıcak yaşanmasına aracı olmaktadır.

COSATU Kongresi ve Seçimler

Bu gelişmeler çerçevesinde 8. Ulusal Kongresi'ni Eylül 2003'de yapan COSATU, bir çok kesimi hayal kırıklığına uğrattı. COSATU Başkanı Willie Madisha, 2015 yılını hedef koyan, işçi sınıfının gücünü ve konumunu sağlamlaştırma ve nitelikli iş programını bir kez daha dile getirdi ve işçi sınıfı iktidarı ve ulusal kalkınma yolunda yürüdüklerini hatırlattı. Sadece işçi sınıfından gelen itici gücün ve basıncın ulusal demokratik devrimi sürdürebileceği vurgusunu yaparak, kongrenin önemini işçi sınıfı örgütlenmesini inşa etmek ve iş kayıplarının önünü kesmek olduğunu söyledi. Tarihinde ilk defa üye sayısında düşüş yaşayan COSATU (2000 yılında 1.806.158 iken 2003 yılında 1.771.336 'ya düştü)⁸ kongrede bunun baskısını üzerinde taşıdı. İş kayıplarını temel neden olarak gören uzmanların önerileriyle, turizm ve özel hizmet sektörlerinde örgütlenmeyi; genç işçilerin (bugün 30 yaşın altındaki işçilerin sadece %5'i örgütlüdür)⁹ ve işsiz işçilerin örgütlenmesini hedef koyan kongre, GEAR politikalarının sadece yabancı yatırım ve ihracat alanlarında yoğunlaştığı, iş yaratma ve insanların temel ihtiyaçlarına karşılık vermediği nedeniyle hükümete eleştiride bulundu. Bu politikalara COSATU'nun nasıl ortak olduğu sorusu ise cevapsız kaldı. İşsizliğin, yoksulluğun ve AIDS'in temel toplumsal sorunlar olduğu tekrar dile getirildi. Ama enformal ekonominin hızla gelişmesi ve bu alanda işçi örgütlenmesi yine arka planda kaldı. Kongrede en açık anlaşılan amaç, yeni genel seçimlerde alınacak tavrın belirlenmesi idi. Nisan 2004'de yapılacak seçimlerde ANC'nin zaferinin garantilenmesi için yoğun propaganda yapıldı. Beklentilerin gerçekleşmediğini belirten COSATU liderleri, yine de ulusal kalkınma sürecini yürütebilecek en yerleşik yapının ANC olduğunu vurguladı. 2015 yılına kadar ittifaktan ayrılmak değil, ittifak içindeki sorunları çözmek ve ittifakı güçlendirmek gündemin başlıca konusu oldu. Kongrede konuşma yapan SACP Genel Sekreteri Blade Nzimandi ise ittifakın stratejik olduğunu vurguladı. ANC'nin işçi sınıfı taraftarlığını sağlamlaştırmak gerektiğini; ANC'nin başarısının işçilerin ve komünistlerin de başarısı olacağını

⁷ Bu sürecin nasıl ilerlediği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Iheduru, ibid.

⁸ Belirtilen değerler şu kaynaktan alınmıştır: Paton, C. "Rise of the New Worker Leaves COSATU Behind", *Financial Mail*, Ağustos 22, 2003, s. 26,27.

⁹ Ayrıntılı bilgi 8. COSATU Ulusal Kongresi'nde sunulan 'Organizational Review Report' da bulunabilir. Kongre ve Raporlar için bkz. www.cosatu.org.za

belirtti. Sonuç olarak, kongrenin amacının, işçi sınıfını ve toplumsal projeyi ilgilendiren kaynakları tartışmak değil, yaklaşan seçimlerde ANC'nin başarısını garanti altına almak olduğu anlaşıldı.

Ulusal Demokratik Devrim Nereye Gider?

Ulusal Demokratik Devrim yolunda ilerleyen Güney Afrika, küresel piyasa ekonomisine uyumlanma ve kendi ulusal kalkınmasını gerçekleştirme kısılcacında zorlu günler yaşamaktadır. Apartheid karşıtı kesimlerle beraber işçi sınıfının sırtladığı dönüşüm süreci, sadece ırkçı rejimin yıkılması ile kimlik bulmuş görünmektedir. Neo-liberalizm güdümlü programlar, işsizliği her geçen gün arttırmakta, günlük yaşamı ciddi derecede pahalı kılmaktadır. Başka alternatif olmadığı konusunda hemfikir olmuş taraflar, ittifakı sürekli kılmakta da aynı tavrı göstermektedirler. Bunun getireceği yükü taşıyacak olan ise temelde COSATU'dur. Her geçen gün daha da marjinalleşme tehlikesini yaşamaktadır.¹⁰ SACP ise pasif konumunu sürdürmektedir. Her şeye rağmen sosyalizm söylemi, hem toplum hem de hükümet seviyesinde varlığını sürdürmektedir.

Güney Afrika kendi tarzını yaratabilecek mi? Bu tarz sosyalizmin bir versiyonu olacak mı? Irkçılıktan yeni kurtulmuş olan bu toplum, gerçek dünyayla da yeni karşılaşmış görünümündedir. Ulusal demokratik devrim projesi bir çok ülkede hayal kırıklığı ile sonuçlanmıştır; bu tarihin Güney Afrika'da da aynı şekilde tekerrür edip etmeyeceğini zaman gösterecek. Bizler ise henüz her şeyin bitmediğini söyleyen posası çıkarılmış yaşlı kıtanın dibinde ilerleyen günlerde insanlığın kitabına eklenecek yeni sayfaları merakla bekliyoruz.

¹⁰ COSATU'nun marjinalleşmesi ve uygulanan politikalara ortak olmasından hareketle bazı çevreler COSATU'nun siyasi bir partiye dönüşmesini çözüm olarak tartışmaktadırlar. Dönüşüm sürecinde esas olarak siyasi partinin merkezde olduğu konusunda şu kaynağa başvurulabilir: Webster, E.C. 1998. "The Politics of Economic Reform: Trade Unions and Democratisation in South Africa", *Journal of Contemporary African Studies*, 16,(1), s.39-64.